

איראן בעיראק: אזור השפעה אסטרטגית

מאיר ליטבק

נראה שאיראן מצליחה - לפחות עד כתיבתן של השורות האלה - לממש את עיקר מטרותיה האסטרטגיות בעיראק. עם זאת, המתח האתני בין ערבים לאיראנים, הפיצול העמוק בקרב האליטה השיעית בעיראק וכן האיבה המעמיקה בין שיעים לסונים מקשים על איראן להשיג שליטה מלאה על המערכת הפוליטית העיראקית.

מבוא: האינטרסים של איראן בעיראק

עיראק הייתה ועודנה הזירה המרכזית במדיניות החוץ של איראן מאז המהפכה האסלאמית. יש לכך כמה סיבות:

1. עיראק הייתה היעד הראשון לשאיפותיה של איראן לייצא את המהפכה בשל הרוב השיעי שבה אשר סבל מקיפוח קשה וממושך ואף מדיכוי של המשטרים השונים שבשליטת הסונים.
2. בעיראק מצויות ארבע הערים הקדושות לשיעה: נג'ף, כרבלא, כאזמיה וסאמרא.
3. מעבר ליריבות האידיאולוגית בין הרפובליקה האסלאמית השיעית לבין משטר הבעת' שדגל בלאומיות ערבית חילונית, התגלעה גם יריבות אסטרטגית בין שתי המדינות, שכל אחת מהן שאפה להגמוניה במפרץ הפרסי.
4. הגבול עם עיראק הוא גבולה היבשתי הארוך ביותר של איראן (1,450 קילומטרים), ובין שתי המדינות קיימים חילוקי דעות רבים שלא נפתרו עד היום בנוגע לתוואי הגבול המדויק.
5. מלחמת איראן-עיראק הייתה האכזרית ביותר בהיסטוריה של המזרח התיכון המודרני. איראן איבדה בה יותר מ-200 אלף חיילים ואזרחים, וכ-700 אלף מחייליה ומאזרחיה נפצעו בה. עריה הותקפו בטילים, וחייליה הותקפו בנשק כימי. אך ב-1988 היא נאלצה להסכים להפסקת אש שהתבססה על חזרה למצב שקדם למלחמה,

- בלי שהשיגה את יעדיה.¹ בעקבות המלחמה הגיעה איראן למסקנה שעליה לחזק את השפעתה על עיראק כדי שזו לא תשמש שוב בסיס לאיום עליה בעתיד.
6. אינטרס חשוב נוסף של איראן הוא לשמור על שלמותה הטריטוריאלית של עיראק מחשש שפרישתו של החבל הכורדי בעיראק תקרין על המיעוט הכורדי בשטחה שלה ותעודד אותו – ומיעוטים נוספים – להתנתק מאיראן.
7. יתר על כן, עיראק בשליטה שיעית הייתה אמורה להפוך לנדבך מרכזי בביצורו של גוש שיעי אזורי ושל "ציר ההתנגדות" אנטי-אמריקאי ואנטי-ישראלי בהנהגת איראן הכולל גם את סוריה, את חזבאללה הלבנוני ואת חמאס (הסוני). מאז פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ב-2011 והעמקת המעורבות של איראן שם שאפה איראן להפוך את עיראק לחלק מרצף יבשתי בשליטה שיעית-איראנית המוליך ישירות מגבולה המערבי עד ללבנון – מה שיאפשר לה להעביר אספקה ישירות לחזבאללה ובעיקר לבסס את מעמדה ההגמוני באזור. עלי אכבר ולאיית, יועצו לעניינים בינלאומיים של המנהיג העליון עלי ח'אמנאי, הסביר בראשית ספטמבר 2016 את האסטרטגיה הזאת בקביעה כי שיתוף הפעולה בין איראן, עיראק וסוריה חיוני כדי להציל את האזור מידי ארצות הברית ו"המשטר הציוני". לדבריו, מדובר ב"שרשרת התנגדות... שאם אחת החוליות בה חסרה, כל השרשרת מתפרקת".²

כיצד פועלת איראן כדי לממש את האינטרסים של בעיראק?

בשל האינטרסים הרבים של איראן בעיראק הביעו מנהיגי איראן התנגדות פומבית לפלישת ארצות הברית לעיראק ב-2003 וטענו שהיא מבטאת את שאיפותיה האימפריאליסטיות. לזמן קצר הם חששו שארצם היא הבאה בתור וכן ממה שנראה ככיתור אמריקאי בשל הנוכחות של ארצות הברית במפרץ הפרסי ובאפגניסטן. אולם בחלוף הזמן התברר כי איראן הייתה המרוויחה האסטרטגית העיקרית מהמלחמה בעיראק. נפילתו של צדאם חוסיין בישרה את סופו של אויב מר ויריב אסטרטגי וכן את מעבר השלטון בעיראק לידי הרוב השיעי לאחר אלף שנים של הגמוניה סונית. השינויים האלה שירתו את מטרותיה של איראן להפוך את עיראק למדינת חסות שלה, שבה לא תהיה כל השפעה לארצות הברית או לטורקיה.

והיה עוד גורם שסייע לאיראן לבסס את השפעתה בעיראק: העובדה שרבים ממנהיגי החדשים של עיראק היו קודם לכן גולים באיראן. אלה חשו לא רק הכרת תודה אלא גם הבינו שיש להם צורך בגיבוי איראני נוכח התנגדותם של הסונים לאובדן מעמדם ונוכח היחס העוין של חלק ניכר ממדינות ערב הסוניות.

כדי לחזק את מעמדה בעיראק פועלת בה איראן מאז 2003 בשלושה מישורים הקשורים זה לזה:

1. המישור הבין-מדינתי. איראן הצליחה להחתים את מנהיגי עיראק על סדרה ארוכה של הסכמים לשיתוף פעולה בתחומי הביטחון והכלכלה; היא מימנה מיוזמתה מפעלי שיקום בערים עיראקיות וסייעה בבנייתם של תחנות כוח ושל בתי ספר. בתמורה תומכת עיראק במדיניותה של איראן בלבנון ובסוריה ואף סייעה לה לעקוף את העיצומים הכלכליים שהוטלו עליה. הביטוי האחרון למאמץ המדיני של איראן בעיראק הוא מזכר ההבנות שעליו חתמו שתי המדינות ב-23 ביולי 2017 על הגברת שיתוף הפעולה ביניהן במאבק בטרור.³
2. המישור המפלגתי-נעוטי. כבר בתקופת צדאם חוסיין העניקה איראן מחסה וסיוע לארגוני אופוזיציה עיראקיים, שהבולטים שבהם היו "המועצה הכללית של המהפכה האסלאמית בעיראק" בראשות מוחמד באקר אל-חכים ומפלגת הדעווה. איראן הגבירה את פעילותה לאחר 2003 והפעילה לחצים כבדים על המפלגות השיעיות השונות להתארגן לגוש מאוחד – על אף היריבויות העמוקות ביניהן – כדי לשמר את ההגמוניה השיעית במדינה. כמו כן פעלה איראן לחמש ולאמן את המיליציות השיעיות שפעלו תחת חסותן של המפלגות השונות. איראן לא הגבילה את מאמציה למגזר השיעי ופעלה גם בקרב מפלגות וגופים ערביים-סוניים וכורדיים, בעיקר ג'לאל טלבאני, מנהיג המפלגה הכורדית הפטריוטית. בזכות הקשרים האלה הצליחה איראן לבסס לעצמה מעמד של מפשרת ושל בוררת בין כל הסיעות השיעיות השונות ואף הייתה שותפה בעיצובן של החלטות רבות שקיבלה ממשלת עיראק.⁴
3. המישור הצבאי-אסטרטגי. העובדה שעיראק חשובה מאוד לאיראן מהבחינה הצבאית-אסטרטגית באה לידי ביטוי בכך ששלושה משגריריה של איראן בבגדאד מאז 2003, כולל האחרון שבהם, בריגדיר איראני מסג'די, שנכנס לתפקידו במרס 2017, היו קצינים בכירים במשמרות המהפכה (פסדאראן – י אנקלאב).⁵

המאבק על ההגמוניה בעולם השיעה

מראשית המאה ה-19 ועד התבססותו של משטר הבעת' בעיראק הייתה העיר נג'ף מרכז הלימוד החשוב ביותר של השיעה ומקום המושב של מנהיגיה החשובים ביותר. בשונה מהדוקטרינה האיראנית שלפיה חכם ההלכה צריך להיות גם השליט המדיני, הציגו אנשי הדת המובילים בעיראק דגמים חלופיים ליחסי דת ומדינה בשיעה. האייתאללה עלי סיסתאני (נולד ב-1930), הנחשב לגדול חכמי ההלכה של השיעה בימינו, הטיף למעורבות חלקית בלבד של אנשי הדת בפוליטיקה. הוא ייעד להם תפקידים של מדריכים רוחניים ושל יועצים מאחורי הקלעים ותמך פומבית במשטר הפרלמנטרי שהוקם בעיראק.⁶

איראן חששה שבזכות קדושתה תשוב נג'ף להיות המרכז הדתי השיעי המוביל שיתחרה במרכז הדתי בעיר קום באיראן, וחמור מכך, שהדגם הפוליטי שלו הטיפה

יהיה מוקד משיכה לחוגים נרחבים בציבור האיראני. כדי למנוע את ההתפתחויות האלה ולהשיג שליטה בנג'ף פעלה איראן בשתי דרכים עיקריות: עשרות אנשי דת שיעים מעיראק, שחיו באיראן והיו נאמנים למשטר האיראני, חזרו לנג'ף כדי להשתלט על המערכת הדתית (**חזזה עלמיה**) שלה מבפנים. איראן מבינה כי לא תוכל לערער על מעמדו של סיסטאני, אך היא מטפחת את הדור הבא של אנשי דת הנאמנים לה כדי שאלה ינהיגו את נג'ף לאחר מותו. בד בבד הציע משרדו של ח'אמנאי בקום תשלומים נדיבים למורים במכללות הדת בנג'ף ומלגות בסכומים גבוהים מאוד לתלמידי המכללות כדי "לקנות" את נאמנותם. מאות אלפי עולי רגל איראנים המבקרים בערי הקודש השיעיות מדי שנה הפכו לגורם משמעותי ביותר בכלכלה המקומית של הערים האלה ואף של עיראק כולה, ובכך גם הפכו למנוף השפעה איראני. יתר על כן, כדי להבליט את נדיבותה של איראן נבנו מסגדים, מכללות שיעיות ומרפאות בנג'ף, בבגדאד ובריקוזים שיעיים אחרים באמצעות כספים שהזרימו קרנות צדקה איראניות.⁷

על אף מאמציה התקשתה איראן להשיג הגמוניה בעיראק. המתח האתני בין ערבים לאיראנים לא נעלם גם בקרב השיעים ואולי אף גבר בשל החשש מהגמוניה איראנית ונוכח המעורבות הכלכלית המסיבית של איראן שדחקה חברות עיראקיות. כתוצאה מכך דווקא המפלגה שהייתה המזוהה ביותר עם הקו האיראני הרשמי נחלה כישלון במערכת הבחירות לפרלמנט ב-2010, אף ששינתה את שמה מ"המועצה העליונה של המהפכה האסלאמית" ל"מועצה האסלאמית העליונה של עיראק" כדי להבליט את זהותה העיראקית ולטשטש את קרבתה למודל השלטון האיראני. לעומתה, מפלגת הדעווה השיעית בהנהגתו של ראש הממשלה דאז, נורי אל-מאלכי, פעלה להידוק הברית עם איראן, אך שאפה לשמור עצמאות כלשהי כדי לא להפוך לגרורה איראנית מוחלטת. נוסף על כך, הפיצולים הרבים בקרב התנועות השיעיות, בעיקר על רקע אישי, "מבטיחים" שתמיד יישארו גופים או אישים המתנגדים לחסות איראנית מכבידה מדי.⁸

המאבק של גורמי חוץ על ההגמוניה בעיראק

יריב נוסף שהקשה על איראן היה טורקיה בראשות רג'פ טיפ ארדואן. טורקיה טיפחה שאיפות הגמוניות משלה בשל היותה – לפחות בעיני עצמה – מנהיגת המחנה הסוני ומשום שיישמה מודל משלה של יחסי דת ומדינה באסלאם – מודל ששונה מזה האיראני. ליריבות בין טורקיה לאיראן היו ביטויים רבים. כך, למשל, בעוד שאיראן תמכה בממשלתו השיעית של מאלכי, הפכה טורקיה למגן המיעוט הסוני ואף לבעלת בריתם של הכורדים בעיראק. בתחום הכלכלי מצאו את עצמן חברות איראניות נדחקות מהשוק העיראקי על ידי חברות טורקיות, כולל בדרום עיראק השיעי.⁹

הישגיו המפתיעים של ארגון המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה (דאע"ש) בכיבוש נתחים משמעותיים בעיראק ובמזרח סוריה, ששיאם היה כיבוש העיר מוצול, העיר

השנייה בגודלה בעיראק, ביוני 2014, הציבו בפני איראן איום, אך גם פתחו בפניה אפשרויות לא מעטות. איראן מצאה את עצמה גובלת בישות סונית-סלפית אנטי-שיעית קיצונית שהצהירה על כוונתה לכבוש את הערים הקדושות לשיעה בעיראק ו"לטהר" אותן מטומאת השיעה. נוכח חומרת האיום – שכן נראה היה שדאע"ש עומד על סף כיבוש בגדאד – הזהירה איראן כי אם יממש דאע"ש את איומיו לתקוף את ערי הקודש השיעיות, היא תשלח את צבאה לעיראק – צעד שממנו נוהרה בעבר.

הכאוס ההולך וגובר בעולם הערבי שיווה לאיראן דימוי חיובי בעיני המערב, ובראשו ארצות הברית בהיותה מדינה יציבה ושקולה שנועד לה תפקיד מרכזי במאמץ נגד האיום הסלפי-ג'יהאדיסטי ובכל הסדר פוליטי באזור. נראה כי התפיסה שלפיה דאע"ש הוא הסכנה הגדולה ביותר לשלום האזור והשינוי בדימוי של איראן היו בין הגורמים שהניעו את ממשל הנשיא אובמה להגמיש את עמדתו במשא ומתן על הגרעין האיראני ולוותר בסדרה של סוגיות טכניות כפי שדרשה איראן. כמו כן האיום של דאע"ש סייע לאיראן לחזק את השפעתה על ממשלת עיראק החלשה וכן על הכורדים. איראן אף ניצלה את ההתפתחויות בעיראק כדי לחזק את טיעוניה בזירה הבינלאומית בזכות תמיכתה במשטרו הרצחני של בשאר אל-אסד שנלחם לכאורה נגד טרור סוני-סלפי קנאי ולא נגד מרד עממי. בתחום הכלכלי הקשו כיבושי דאע"ש על מעבר סחורות מטורקיה לבגדאד ולדרום עיראק וסייעו לאיראן להגביר את פעילותה הכלכלית באזורים האלה ולהדק את אחיזתה הכלכלית בעיראק.¹⁰

האיום של דאע"ש יצר זהות אינטרסים חלקית בין איראן לבין ארה"ב ואף שיתוף פעולה עקיף ביניהן. בעוד שנשיא איראן, חסן רוחאני, הביע נכונות לשיתוף פעולה משמעותי בין איראן לבין ארה"ב במאבק בטרור הסלפי, נקט ח'אמנאי גישה פתלתלה. הוא אישר שיתוף פעולה טקטי עם ארה"ב, אך שלל ברית אסטרטגית עימה והאשים אותה ואת ישראל בחרחור השסע בין הסונים לשיעים ובאחריות להקמת דאע"ש. ניתן לומר שח'אמנאי המשיך את הקו האיראני המסורתי המוכן לאפשר למדינות אחרות להקיז את דמן במאבק באויביה של איראן, בעוד הרפובליקה האסלאמית שומרת על טהרתה האידיאולוגית.¹¹

סכנת דאע"ש לא שמה קץ לפיצולים בקרב הגופים השיעיים השונים. חידר אל-עבאדי, שהתמנה לראש ממשלה בספטמבר 2014 במקום נורי אל-מאלכי הכושל, נזקק לאיראן, אך נשמר שלא להפוך לעושה דברה. בתגובה העבירה איראן את חסותה למאלכי כדי שיחתור תחתיו וגרמה לקרע פנימי במפלגת אל-דעווה הדומיננטית. מוקתדא צדר, המנהיג הצעיר והרדיקלי, שנהנה בעבר מחסות איראנית, אימץ מדיניות עצמאית ואף אנטי-איראנית מכיוון שחש כי האיראנים ניצלו אותו.

נוכח קריסתו של הצבא העיראקי הסדיר במוצול ונוכח האיום על בגדאד נענו עשרות אלפי שיעים עיראקים לקריאתם של אנשי הדת השיעים, וסיסתאני בראשם,

להתגייס למיליציות השיעיות אשר נודעו בשמן הכולל "הגיוס העממי" (אל-חשד אל-שעבי) כדי לבלום את דאעש. על פי מקורות שונים, מספרם הכולל של אנשי המיליציות האלה עומד על קרוב ל-110 אלף איש. בין המיליציות האלה יש הנאמנות לסיסטאני ויש הנאמנות למוקתדא צדר. עם זאת, מפקדיהם של שלוש המיליציות הגדולות, עצאא'ב אהל אל-חק, ארגון בדר וכתאא'ב חזבאללה נחשבים לשליחיה של איראן בפוליטיקה העיראקית.¹²

אל-עבאדי, שהבין את האיום הנשקף לשלטונו מעוצמת המיליציות השיעיות, הודיע ביולי 2016 על הכפפתן לצבא הסדיר של עיראק. אלא שבמקום לבטל את קיומן העצמאי של המיליציות האלה או להעמיד אותן תחת מרותה של הממשלה שבראשותו, נראה כי האיחוד עלול להפוך את המיליציות למנוף השפעה איראני בתוך צבא עיראק ואף במערכת הפוליטית העיראקית הרחבה יותר. כך, למשל, בעוד שהממשלה הבטיחה לשלם את משכורותיהם של חיילי המיליציות, הועבר ניהול התשלום למפקדי המיליציות המקורבים לאיראן, ואלה דאגו לקפח את המיליציות היריבות.

קייס אל-חזעלי, מפקד מיליצית עצאא'ב אהל אל-חק הצהיר בפברואר 2017 כי המיליציות יסרבו לוותר על זהותן הנפרדת ואף "יהיו נוכחות במערכת הפוליטית כפי שהן נוכחות בשדה הקרב".¹³ בראשית אוגוסט 2017 הלכו המיליציות הפרו-איראניות צעד נוסף והודיעו על כוונתן להקים גוש פוליטי משותף שישתתף בבחירות לפרלמנט העיראקי. מנגד התהדקו קשרי המיליציה גדודי אל-עבאס, התומכת בסיסטאני, עם הצבא. כלומר, בעוד איראן מגבירה את מאמציה להפוך את המיליציות שבחסותה למנוף השפעה רב עוצמה במישורים הצבאי והפוליטי, מעוררים צעדיה גם התנגדות.¹⁴ תחושת האיום מהשפעתה הרבה של איראן הביאה למפגש בין יורש העצר הסעודי, הנסיך מוחמד בן סלמאן, לראש ממשלת עיראק, עבאדי. היה זה מפגש ראשון מסוג זה מאז פלישת צדאם לכוויית ב-1990.¹⁵

מעורבות עיראק והמיליציות השיעיות במלחמותיה של איראן

עיראק אף שימשה מקור חשוב לגיוס מתנדבים שיעים שיצאו להילחם בסוריה כדי לסייע למשטר אסד לדכא את המרד נגד משטרו. ב-2013 התפצל פלג בראשותו של השיח' אכרם אל-כעבי ממיליצית עצאא'ב אהל אל-חק והקים את **אל-מקאומה אל-אסלאמיה חרכת חזבאללה אל-נג'באא'** (ההתנגדות האסלאמית תנועת חזבאללה – הנבחרים) שעיקר ייעודה היה להילחם לצד משטר אסד בסוריה. על מידת מחויבותו של אל-כעבי לאיראן ניתן ללמוד מהצהרותיו בנובמבר 2016 כי אנשיו יילחמו בתימן לצד החות'ים ואף נגד ממשלת עיראק, אם יצווה עליו ח'אמנאי לעשות כן. ב-11 במרס 2017 הכריז אל-כעבי על הקמת החטיבה לשחרור הגולן במסגרת ארגונו והתפאר כי "ההתנגדות" מסוגלת להביס את "ציר הרשע" (סעודיה וארה"ב) ואת הישות הציונית.

ההצהרה נועדה לשגר שני מסרים: הראשון, כי המיליציות השיעיות ימשיכו בפעילותן על פי סדר היום האידיאולוגי והפוליטי שלהן גם לאחר שחרור מוצול מידי ארגון דאע"ש, והשני, היות המיליציה השיעית העיראקית כלי למימוש שאיפתה של איראן לפתוח חזית נוספת נגד ישראל כדי לסייע לחזבאללה בלבנון.¹⁶

לדברי ראש מטה הכוחות המזוינים של איראן, גנרל מוחמד באקריל, הפכו המיליציות השיעיות לחלק אינטגרלי ממערכת ההגנה של איראן. בה בעת הן גם חלק ממהלך אסטרטגי רחב יותר של גיבוש כוח צבאי ערבי שימשש מכשיר לקידום שאיפותיה האזוריות של איראן. ביטוי לכך ניתן בהודעתו של בריגדיר מוחמד עלי פלכי, איש משמרות המהפכה, ב-18 באוגוסט 2016 על הקמתו של צבא השחרור השיעי בפקודו של קאסם סולימאני, מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה, האחראי לפעילותם מחוץ לגבולות איראן. הגוף החדש, הכולל עיראקים, אפגנים ולבנונים, ואשר נועד להילחם בעיראק, בסוריה, בתימן ובכל מקום שבו נדרשת הגנה על שיעים, הוא למעשה שם קוד לכל המיליציות השיעיות הנתונות להשפעתה ולמרותה של איראן.¹⁷ שארה"ב התנתה את הסיוע האווירי שלה בלחימה בהרחקתן, אולם הן השתלטו על שטחים חשובים בסביבות העיר והבטיחו כי לאיראן תהיה השפעה גם באזור הזה. חמור מכך, התנהגותן הברוטלית כלפי האוכלוסייה הסונית, במיוחד במחוז דיאלה, שכללה גירוש עשרות אלפי סונים מבתיים, עלולה להחריף את השסע הדתי-עדת בעיראק לשנים רבות.¹⁸

השאיפות של איראן בעולם הערבי

יש לציין כי איראן העדיפה תמיד להשתמש בשלוחים (proxies) במקום בכוחות שלה לא רק כדי לחסוך בדם חייליה, אלא גם כדי שלא לעורר התנגדות לאומית בעיראק לנוכחותם של כוחות זרים וכדי לא לפגוע בתדמית שהיא מנסה ליצור לעצמה של מדינה שאינה שואפת להתפשט. בכנס על היסטוריה ולאומיות באיראן הפליג חג'ת אל-אסלאם עלי יונסי, יועצו של הנשיא רוחאני לענייני מיעוטים, על חזון "איראן הגדולה", שהתרבות, הציביליזציה, הדת והרוח שלה משתרעות מגבול סין במזרח ועד המפרץ הפרסי במערב, מצפון תת-היבשת של הודו בדרום ועד צפון הקווקז בצפון. אשר לעיראק, הוא קבע, כי "במצב הנוכחי עיראק אינה רק אזור השפעה תרבותית שלנו אלא גם זהות שלנו, התרבות שלנו, המרכז שלנו וגם בירתנו. הסוגיה הזאת מתקיימת היום כשם שהתקיימה בעבר, שכן לא ניתן לחלק את השטח של איראן ושל עיראק וגם אי-אפשר לפרק את התרבות שלנו... מטרת האיחוד הזה אינה לבטל גבולות, אלא שכל המדינות באזור המרחב האיראני צריכות להתקרב כי האינטרסים והביטחון שלהן קשורים זה לזה". יונסי הבהיר כי אין הכוונה שאיראן צריכה לשלוט

על עיראק או על ארצות אחרות, אלא "לדעת מהו מעמדנו ולהגיע להכרה עצמית היסטורית, כלומר לחשוב בממד עולמי, אבל לפעול כאיראנים". דבריו, שעוררו תגובות זעם בעיראק, זכו גם לביקורת חריפה מאישים רבים באיראן, כולל המנהיג ח'אמנאי, כיוון שיצרו לאיראן דימוי של מעצמה אימפריאליסטית.¹⁹

איראן והכורדים

האיום של דאע"ש איפשר לאיראן להגביר את השפעתה על הכורדים בעיראק, שמאז 2003 נהנו מעצמאות כמעט מלאה והתקרבו מאוד לטורקיה. זמן קצר לאחר שכבשו את מוצול, הביסו לוחמי דאע"ש את מיליציית הפשמרגה הכורדית ואיימו על אירביל, בירת החבל הכורדי. שעה שארצות המערב, ובראשן ארה"ב, התחבטו בנוגע לתגובה הנאותה, מיהרה איראן לפעול. קאסם סולימאני הגיע לאירביל בראש משלחת יועצים כדי לסייע לכורדים לארגן מחדש את כוחותיהם. כמו כן העבירה איראן לכורדים אמצעי לחימה מגוונים ומידע מודיעיני ובכך איפשרה להם לבלום את התקדמות דאע"ש.²⁰ נוסף על בלימת דאע"ש נועד הסיוע להעביר מסר מדיני לכורדים שהם חלשים מדי ללא תמיכת איראן וכי אל להם לחשוב על עצמאות, אלא להסתפק במעמד של חבל אוטונומי במסגרת עיראק.

מאז העלה מסעוד ברזאני, מנהיג החבל האוטונומי הכורדי, במרס 2017 את הרעיון לקיים משאל עם בחבל הכורדי, פעלה איראן בשני מישורים כדי להניא את הכורדים מהצעד הזה. מעבר להצהרות של משרד החוץ האיראני בנוגע לצורך לשמור על שלמותה הטריטוריאלית של עיראק, ביקר קאסם סולימאני באירביל כמה פעמים כדי להזהיר את הממשל הכורדי מהשלכותיו של הצעד הזה, ונראה שהוא גם איים למנוע מעבר סחורות בין מזרח כורדיסטן לאיראן מדינה כורדית עצמאית בעיראק – כך חוששים באיראן – תדרבן את הכורדים בתחומה לדרוש גם כן עצמאות. נוסף על כך חוששת איראן מהשפעתו של הזרם הסלפי בעיראק על הכורדים באיראן שהם סונים ברובם. מתקפת הטרור שהוציאו לפועל לוחמים כורדים נאמני דאע"ש ב־7 ביוני 2017 בפרלמנט האיראני ובקברו של חומייני המחישה את הסכנות הטמונות בזליגתו של הטרור הסוני הרדיקלי לשטחה של איראן עצמה.²¹ לאחר קיום משאל העם בכורדיסטן ב־2 באוקטובר 2017, פעלה איראן בשני מישורים. בהתאם לשיטתם הישנה של "הפרד ומשול", הגיעו האיראנים להבנות עם מפלגת "האיחוד הפטריוטי של כורדיסטן" כי כוחותיה ייסוגו מנפת כירכוכ העשירה בנפט ללא קרב, ובתמורה יזכו לחסות איראנית במזרח כורדיסטן בניתוק מיריבים הוותיק ברזאני. בה בעת, סייעו המיליציות השיעיות בפיקוד איראן לצבא עיראק להשתלט על כרכוך. בכך, הצליחה איראן להכשיל בטווח הנראה לעין את שאיפות העצמאות של הכורדים.²²

סיכום

נראה שאיראן מצליחה – לפחות עד כתיבתן של השורות האלה – לממש את עיקר מטרותיה האסטרטגיות בעיראק. היא נהנית מהשפעה רבה על המערכת הממשלתית והפוליטית בעיראק בזכות שליטתה דה פקטו על כוח צבאי משמעותי בעיראק – המיליציות השיעיות – וכן הודות להשפעתה הרבה על המפלגות השיעיות השונות, גם אם אין הן מעוניינות להצטייר כעושות דברה. מעמדה זה אף זוכה לגושפנקה עקיפה של ארצות הברית. עם זאת, המתח האתני בין ערבים לאיראנים, הפיצול העמוק בקרב האליטה השיעית בעיראק וכן האיבה המעמיקה בין שיעים לסונים מקשים על איראן להשיג שליטה מלאה על המערכת הפוליטית העיראקית.

איראן נכשלה במאמציה למנוע מהכורדים לקיים משאל עם על עצמאות. עם זאת, היא הצליחה בשילוב של לחץ צבאי ומדיני לבלום את המהלך הכורדי, ואולי אף להסיג אותו אחור לטווח הנראה לעיין. במישור האסטרטגי הרחב יותר משמשת עיראק חוליה מרכזית במאמציה של איראן ליצור ציר אסטרטגי בהנהגתה וכן רצף טריטוריאלי שיעי מגבולה המערבי ועד הים התיכון. מפקדים בצבא איראן ביטאו את תחושת הביטחון הגוברת של ארצם בהצהרות שבהן הדגישו כי במהלך המלחמה באויביה הרחיבה איראן את גבולה האסטרטגי עד לחוף המזרחי של הים התיכון וכי כל הגורמים הפעילים באזור מכירים בהיותה מעצמה אזורית.²³

הערות

1. לדיון מפורט על המלחמה ועל תוצאותיה בעבור איראן ראו: David Menashri, *Iran: a Decade of War and Revolution*, New York, 1990, כמו כן ראו: אנתוני א' קורדסמן ואברהם ר' וגנר, **מלחמת איראן עיראק**, מערכות, תל-אביב, 1998.
2. Joost Hiltermann, "Syria: The Hidden Power of Iran," *New York Review of Books*, 13 April 2017, <https://goo.gl/JUyf2j>, 2 בספטמבר 2016, איסנ"א 2.
3. Babak Rahimi, "Iran's Declining Influence in Iraq," *The Washington Quarterly*, Vol. 35, Issue 1, Winter 2012, p. 27, <https://goo.gl/x5Peov>; Omar Shahar, "Iraq: Iran's Economic Gateway to the World," *al-Monitor*, 28 June 2013, <https://goo.gl/gfJZ6f>; Tamer Badawi, "Iran's Iraqi Market," 27 July 2016, The Carnegie Endowment for International Peace, <https://goo.gl/JNBXuL>; Iran and Iraq vow to fight terror in new accord boosting military cooperation, <https://goo.gl/1bPGgB>.
4. Frederick W. Kagan et al., *Iranian Influence in the Levant, Egypt, Iraq, and Afghanistan*, American Enterprise Institute and the Institute for the Study of War, Washington DC, May 2012, pp. 62-68, <https://goo.gl/W4TXgD>; Alireza Nader, *Iran's Role in Iraq: Room for U.S.-Iran Cooperation?* Rand Corporation, 2015, p. 6, <https://goo.gl/db88W1>.
5. Ahmad Majidiyar, "Tehran's New Envoy Calls for Expanding Ties with Baghdad in Meeting with Abadi," *The Middle East Institute*, 25 April 2017, <https://goo.gl/gQUArx>.
6. על חשיבותה של נג'ף בעבר ראו: Meir Litvak, *Shi'i Scholars of Nineteenth Century Iraq*, Cambridge University Press, 1998; The 'Ulama' of Najaf and Karbala', Cambridge University Press, 1998; על הניגודים ועל המתח שבין סיסטאני למערכת האיראנית ראו: Mehdi Khalaji, *The Last Marja: Sistani and*

- the End of Traditional Religious Authority in Shiism*, Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus #59, September 2006, pp. 8-18, <http://goo.gl/vViF9o>
7. חלאג'י, שם, עמ' 32-35; Institute for the Study of War, *Middle East Security Report* 7, Washington, D.C., December 2012, p. 22, <https://goo.gl/CaA9t>; Michael Eisenstadt, "Iran and Iran," *Iran Primer*, 13 September 2015, <https://goo.gl/mmGDcp>
8. רחימי, עמ' 28; Rachel Kantz Feder, "Obstacles to Iranian influence in Iraq: Shi'i leaders' pattern of oscillation and Turkey's increasing footprint," *Open Democracy*, 1 July 2011, <https://goo.gl/bhiKHS>
9. Sean Kane, "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq," *United States Institute of Peace Special Report* 276, June 2011, <https://goo.gl/p1HzWc>
10. בדאורי, שם.
11. א' סביון וי. מנשרוף, "הדילמה האיראנית בעיראק: שת"פ עם ארה"ב נגד הסונים או דבקות בקו האידאולוגי האנטיאמריקאי," 22 ביוני 2014 – <http://www.memri.org/cgi-webaxy/item?3657>; Maziar Bahari and Reza Haghighatnejad, "The enemy of your enemy isn't your friend, but you can have an affair with him," 3 July 2014 – <https://iranwire.com/en/features/470>
12. Kenneth Katzman, "Iran's Foreign and Defense Policies," 6 April 2017 Congressional Research Service 37: Foreign and Defense Policies; Renad Mansour and Faleh A. Jabar, *The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C., 28 April 2017, pp. 12-15, <https://goo.gl/uE5Uyg>
13. Reza HaghighatNejad, "Revolutionary Guards Push 'New Hezbollah' in Iraq," *IranWire*, 27 July 2016, <https://goo.gl/rcFotr>; Ali Mamouri, "How will Abadi handle Iraq's Shiite militias?" 31 March 2017, <https://goo.gl/2oDjGM>
14. Ali Alfoneh, "Iran-Backed Popular Mobilization Forces Preparing for Post-Islamic State Iraq," *MEI*, 3 Aug 2017, <https://goo.gl/CZymKC>; Hamdi Malik, "Iraq, Iran struggle for control over Popular Mobilization Units," *Al-Monitor*, 4 August 2017, <https://goo.gl/Jok7oY>
15. "Iraq's Abadi visits Saudi ahead of Iran stop," *Al-Monitor*, 19 June 2017 <https://goo.gl/bnd4ie>
16. Bill Roggio and Caleb Weiss, "Iraqi Shiite militia leader says he would overthrow government, if ordered by Iran's supreme leader," *FDD's Long War Journal*, 12 November 2015 <https://goo.gl/19V2Dq>; Hamdi Malik, "What role will Iran-linked militias play once IS leaves Iraq?" *Al-Monitor*, 29 March 2017, <https://goo.gl/S5bKiM>
17. ללא מחבר, "הלוא" אלוף באקרי: משמרות המהפכה – בתמיכתן בהתנגדות בסוריה ובעיראק הפכו לשריון מגן לעם האיראני, סוכנות הידיעות תסנים, 23 באפריל; <https://goo.gl/1BH5Vn>, 2017; מחבר, "תא"ל פלכי: "הפאטמיון היו לחלוץ המאבק בסוריה", סוכנות הידיעות פארס, 18 אוגוסט <https://goo.gl/CD69dr>, 2016
18. מנצור וג'בר, שם, עמ' 21
19. "יועץ הנשיא רוחאני: איראן היא אימפריה; עיראק – בירתנו; נגן על כל עמי האזור; האסלאם האיראני הוא האסלאם הטהור ללא הערביות, הגזענות והלאומיות", ממר"י, 9 במרס 2015, <https://goo.gl/G9G78s>
20. Jonathan Spyer and Aymenn Jawad Al-Tamimi, "Iran and the Shia Militias Advance in Iraq," *The Tower*, Issue 21, December 2014, <https://goo.gl/CwZRNp>
21. Ahmad Majidiyar, "Iran's Soleimani Reportedly in Iraqi Kurdistan to Influence Referendum Talks," *Middle East Institute: IranObserved Project*, 11 April 2017, <https://goo.gl/dK1Vm5>; Hamdi Malik, "Can Iran stop Iraqi Kurdistan independence?," *Al-Monitor*, 20 April 2017, <https://goo.gl/yFhwSH>; "Iran opposes Iraqi Kurdistan independence referendum: foreign

- ministry,” *E Kurd Daily*, 2 May 2017, <https://goo.gl/r1HKU6>; Fazel Hawramy, “How Iran’s military strategy against IS may backfire, *Al-Monitor*, 17 April 2017, <https://goo.gl/EQdsX2>
22. Ahmad Majidyar, “Iranian Official Hails Iraqi Forces for Foiling Israeli ‘Plot’ in Iraqi Kurdistan,” *IranObserved* October 16, 2017 – <http://www.mei.edu/content/io/iranian-official-hails-iraqi-forces-foiling-israeli-plot-iraqi-> Fazel Hawramy, “How Iran helped Baghdad seize back Kirkuk, October 17, 2017 – <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/10/iran-kirkuk-recapture-soleimani-quds-force-eqbalpour.html#ixzz4zXp9qGT2>; Jeremy Hodge, “Iran’s—and Russia’s—Influence Is Growing in Iraqi Kurdistan,” *The Nation*, October 25, 2017
23. ראו לדוגמה: “Iranian Commander: Mediterranean Coasts Frontline of Campaign against World Arrogance,” *The Free Library*, 20 October 2015, <https://goo.gl/MDPVgh>; “Iran’s borders extend to the Red Sea and Mediterranean, claims official,” *Middle East Monitor*, 1 November 2016, <https://goo.gl/zMhnoo>